

*Ildefonso Falcones*

# FATIMINA RUKA

*PRVI DEO*

Prevela sa španskog  
Dragana Bajić-Nikolić

**Laguna**

Naslov originala

Ildefonso Falcones

LA MANO DE FÁTIMA

Copyright © 2009, Ildefonso Falcones de Sierra

Copyright © 2009, Kurmon Ltd.

Copyright © 2009, Random House Mondadori,

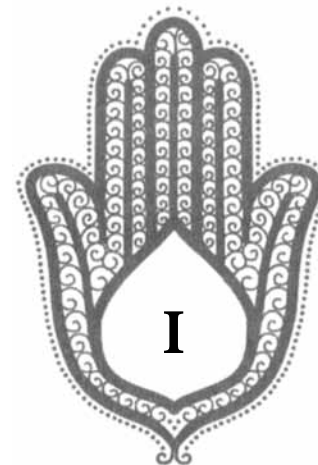
S. A. Travessera de Gràcia, 47–49. 08021 Barcelona

Translation Copyright © 2010 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Mojim sinovima Ildefonsu, Alehandru,  
Hoseu Mariji i Giljermu*

Ako se jedan musliman bori ili nalazi u paganskom području, on nije u obavezi da izgleda drukčije od onih koji ga okružuju. U takvim okolnostima musliman može smatrati da je bolje ili da čak mora da liči na njih, pod uslovom da njegovo držanje pretpostavlja neku versku dobrobit kao što je da im očita bukvicu, da otkrije njihove tajne i prenese ih muslimanima, da izbegne štetu, ili da ima kakav drugi koristan cilj.

Ahmed ibn Tajmija (1263–1328),  
čuveni arapski pravnik



## *U ime Alaha*

...Ukratko, borili smo se iz dana u dan s neprijateljem, hladnoćom, vrućinom, glađu, s posvudašnjim nedostatkom municije i potrepština, s novim gubicima i neprestanim pogibijama sve dok ne ugledasmo neprijatelja – ustrajan, ratoboran i naoružan narod koji se uzdao u opsadu, u pomoć varvara i Turaka – pobeđenog, potučenog, isteranog sa svoje zemlje, sa oduzetim mu kućama i dobrima, dok ne ugledasmo zarobljene i vezane muškarce i žene, zatočenu decu prodatu u besćenje ili odvedenu u daleke zemlje... Sumnjiva pobjeda s tako opasnim dešavanjima da se ponekad dovodilo u pitanje je li Bog hteo da kazni nas ili neprijatelja.

Dijego Urtado de Mendoza  
*Rat za Granadu*, knjiga prva

# I

*Huviles, Alpuharas, Kraljevina Granada  
Nedelja, 12. decembar 1568.*

**Z**vuk zvona koje poziva na veliku misu u deset sati pre podne razbi ledenu atmosferu koja je obavijala maleno selo smješteno na jednom od mnogobrojnih obronaka Sijera Nevade; njegov metalni odjek gubio se niz usek, kao da je hteo da se rasprse o padine Kontravijese, gorskog lanca što južnim obodom rubi plodnu dolinu ispresecanu rekama Gvadalfeo, Adra i Andaras, napajanim bezbrojnim pritokama koje se slivaju sa snežnih vrhova. Iza Kontravijese zemlja Alpuharasa se prostire do Sredozemnog mora. Pod sramežljivim zimskim suncem blizu dvesta muškaraca, žena i dece, većina vukući noge i gotovo svi ćutke, idu ka crkvi i okupljaju se pred njenim vratima.

Hram od žućkastog kamena i bez ikakvih spoljašnjih ukrasa sastojao se od jednog jedinog pravougaonog broda, na kome se postrance uzdizala stamena kula sa zvonikom. Uz građevinu je trg bio podignut nad spletom stočnih staza koje su se sa Sijera Nevade spuštale ka dolini. Od trga su prema planini polazile uzane uličice oivičene mnoštvom kuća okrečenih škrljčanim prahom: prizemne ili spratne nastambe majušnih prozora i vrata, ravnih krovova i okruglih dimnjaka krunisanih pečurkastom kapom. Rasprostrte na suncu, na krovovima su se sušile paprike, smokve i grožđe. Uličice su se krivudavo pele planinskim padinama tako da su krovovi nižih kuća bili u visini temelja viših, kao da su jedna drugu zajahivale.

Na trgu pred crkvenim vratima skupina dece i nekoliko starih hrišćana, od njih dvadesetine koliko ih je živelo u selu, posmatrali su

staricu podignutu na vrh lestava oslonjenih na pročelje hrama. Žena je drhturila i cvokotala s ono malo zuba koje je još imala. Morisci su prilazili hramu ne skrećući poglede ka svojoj sestri po veri koju su tamo uspentrali u zoru i koja se držala za poslednju prečku, bez kaputa podnoseći zimsku hladnoću. Zvono je udaralo, a jedno dete pokaza na ženu što se na svaki njegov ton stresala i nastojala da održi ravnotežu. Smeh preseče tišinu.

– Veštice! – začu se sred grohota.

Nekoliko kamenica pogodi staričino telo dok su podnožje lestava prekrivali ispljuvci.

Zvono prestade da odzvanja; hrišćani koji su još bili napolju požuriše da uđu u crkvu. Unutra, na dva koraka od oltara i licem okrenut vernicima, crnpurasta ljudina, spečena od sunca, klečala je bez ogrtača i kaputa, s užetom oko vrata i rukama dignutim u krst: u svakoj ruci držao je po veliku upaljenu voštanicu.

Nekoliko dana ranije, taj isti čovek je starici s lestava dao košulju svoje bolesne žene da je opere na izvoru za čiju se vodu govorilo da ima lekovitu moć. Na tom malom prirodnom izvoru skrivenom među stenama i gustim rastinjem neprohodnog gorja nikada se nije pralo rublje. Gospodin Martin, seoski sveštenik, iznenadio je ženu dok je prala tu jednu jedinu košulju i nije se uopšte dvoumio da je to bilo neko čaranje. Uskoro ju je stigla kazna: starica je morala da provede nedeljno jutro na lestvama, izložena javnoj poruzi. Naivni Morisko koji ju je zamolio za vradžbinu osuđen je na pokoru slušanja mise na kolenima, pa su ga prisutni tako mogli posmatrati.

Čim priđoše hramu, muškarci se razdvojiše od svojih žena, a ove s decom zauzeše prednje redove. Pokajniku na kolenima pogled je bludeo. Svi su ga poznavali: bio je dobar čovek; obrađivao je svoju zemlju i čuvao dve-tri krave koje je imao. Pa samo je hteo da pomogne svojoj bolesnoj ženi! Malo-pomalo muškarci se uredno smestiše iza žena. Čim su svi zauzeli mesta, oltaru pristupiše sveštenik gospodin Martin, prebendar gospodin Salvador i crkvenjak Andres. Gospodin Martin, trbušast, bledunjavog tena i rumenih obraza, odeven u svilenu misnicu vezenu zlatom, postavi se ispred vernika. S jedne strane stade mu prebendar, a s druge crkvenjak. Neko zatvori crkvene dveri; promaja utihnu i plamenovi svetiljki prestadoše da trepere. Raznobojno

ukrašen mudeharski\* plafon crkve tada zablista nadmećući se sa strogo i tragično oslikanim oltarskim i bočnim naslonima.

Crkvenjak, visok mladić u crnom, suvonjav i tamnopot kao i velika većina vernika, otvori knjigu i zaškripa glasom.

– Fransisko Algvasil – pročita.

– Ovde.

Pošto proveri odakle dopire odgovor, crkvenjak upisa nešto u knjigu.

– Hose Almer.

– Ovde.

Ponovo ubeleži. „Milagros Garsija, Marija Ambroz...“ Na prozivanje je stizao odgovor „ovde“, koji je, kako je gospodin Andres dalje čitao s liste, postajao sve sličniji roktanju. Crkvenjak nastavi da proverava lica i da beleži.

– Markos Nunjes.

– Ovde.

– Izostao si s prošlonedeljne službe – utvrdi crkvenjak.

– Bio sam... – Čovek pokuša da objasni, ali mu reči nisu dolazile.

Završi rečenicu na arapskom dok je vadio neku ispravu.

– Priđi – naredi mu Andres.

Markos Nunjes kliznu između prisutnih do podnožja oltara.

– Bio sam u Uhiharu – uspe ovoga puta da se opravda dok je crkvenjaku pružao dokument.

Andres baci jedan pogled i prosledi ga svešteniku, koji ga pažljivo pročita i proveri potpis, pa odobri izrazom lica: glavni župnik uhiharske kanoničke crkve izdao je potvrdu da je novi hrišćanin imenom Markos Nunjes, stanovnik Huvilesa, 5. decembra 1568. prisustvovao velikoj misi služenoj u tom mestu.

Crkvenjak se jedva primetno osmehnu i upisa nešto u knjigu pre no što nastavi s beskonačnim spiskom novih hrišćana – muslimana koje je kralj primorao da se pokrste i prigrlje hrišćanstvo – čije je prisustvo svetoj službi morao da proveri svake nedelje u danima propisanim za to. Neki prozvani se nisu odazvali, pa je njihovo odsustvo pažljivo zabeleženo. Nasuprot Markosu Nunjesu i njegovoj potvrdi

\* Arhitektonski stil sa elementima hrišćanske umetnosti i arapskim ukrasima. (Prim. prev.)

iz Uhihara, dve žene ne mogadoše da opravdaju zašto nisu došle na misu prethodne nedelje. Obe su pokušale da se navrat-nanos opravdaju. Andres ih pusti da objašnjavaju i skrenu pogled ka svešteniku. Prva odustade od pokušaja čim joj gospodin Martin zapovednički rukom naloži da čuti; druga, međutim, nastavi da svoje odsustvovanje te nedelje obrazlaže bolešću.

– Pitajte mog supruga! – vrisnu tražeći nervoznim pogledom muža u zadnjim redovima. – On će vam...

– Tišina, đavolova udvorice!

Uzvik gospodina Martina učuta Mavarku, koja obori glavu. Crkvenjak upisa njeno ime: obe žene će platiti kaznu od pola reala.\*

Posle dugog prebrojavanja, gospodin Martin otpoče misu, ali ne pre nego što je dao znak crkvenjaku da natera pokajnika da još podigne ruke kojima je držao voštanice.

– U ime Oca i Sina i Svetoga duha...

Služba se nastavila iako je bilo malo onih što su razumeli čitanje iz Svetog pisma i mogli da prate pomamni ritam i stalnu viku kojom ih je sveštenik korio za vreme besede.

– Zar mislite da će vas voda sa izvora izlečiti i od kakve bolesti?

– Gospodin Martin pokaza na čoveka koji je klečao; kažiprst mu je drhtao, a crte lica su mu izgledale zbrčkane. – Ovo je vaše pokajanje. Samo Hrist može da vas oslobodi bede i lišavanja kojima kažnjava vaš raspusni život, vaše svetogrđe i bezbožničko ponašanje.

No većina njih nije govorila kastiljanski; neki su se sporazumevali sa Špancima na alhamijadu, mešavini arapskog i romanskog jezika. Ipak, svi su morali znati *Očenaš*, *Zdravomariju*, *Simbol vere*, *Salve*\*\* i božje zapovesti na kastiljskom. Deca Moriska zahvaljujući poduci koju im je držao crkvenjak; muškarci i žene sa časova veronauke koje su imali petkom i subotom i kojima su morali da prisustvuju pod pretnjom novčane kazne i zabrane sklapanja braka. Tek kada bi pokazali da molitve znaju napamet, oslobodili bi ih pohađanja časova.

Za vreme službe neki su se molili. Deca, koja su budno pratila crkvenjaka, činila su to glasno, gotovo vičući, kako ih behu podučili

\* Španski srebrni novčić od 3,35 grama koji je u XIV veku ušao u opticaj u Kastilji; upotrebljavao se do sredine XIX veka. (Prim. prev.)

\*\* Jedna od najpoznatijih katoličkih molitava Bogorodici. (Prim. prev.)

roditelji jer su tako mogli da izigraju prebendarevo prisustvo i njegovo šetkanje kako bi krišom uzvikivali *Alahuekber*. Mnogi su šaputali sklopljenih očiju, predišući.

– O, Blaženi! Sačuvaj me od grešenja i poroka... – čulo se iz redova muškaraca čim bi se gospodin Salvador malo udaljio. A on se zapravo i nije mnogo udaljavao, kao da se plašio da ga izazivaju prizivanjem muslimanskog Boga u hrišćanskom hramu i to za vreme velike mise.

– O, Uzvišeni! Vodi me svojom moći... – zazva mladi Morisko udaljen nekoliko redova, sred bučnog *Očenaša* što izvikivahu deca.

Gospodin Salvador se naglo okrete.

– O, Mirodarovatelju! Primi me k slavi tvojoj... – iskoristi da moli drugi sa suprotne strane.

Prebendar pocrvene od besa.

– O, Milostivi! – navali treći.

I odjednom, kad se završi hrišćanska molitva, ponovo se nametnu grubi sveštenikov glas.

– Hvaljeno ime Njegovo – začu se toga dana iz jednog od poslednjih redova.

Većina Moriska ostade nepomična, ukočena i uspravna; neki su izdržavali pogled gospodina Salvadora, većina ga je krila; ko li se usudio da hvali Alahovo ime? Prebendar prokrci sebi put gurajući se između redova, ali nije mogao nikoga da pokaže crkvenjaku.

Sredinom mise, dok je gospodin Martin sedeo i stražario, crkvenjak i prebendar, jedan s knjigom, drugi s korpom, čekali su da prime priloge pastve: novčiće, hleb, jaja, lan... Samo je sirotinja bila izuzeta od davanja poklona; a ako oni najimućniji tri nedelje ne bi ništa dali, usledila bi odgovarajuća kazna. Andres je podrobno beležio ko je šta poklanjao.

Kad je odjeknulo „samrtno“, kako su zvali zvonce za posvećenje, Morisci bezvoljno kleknuše pred iskazivanjem milosrđa starih hrišćana. Samrtno zazvoni u trenutku kada je sveštenik podigao hostiju okrenut leđima pastvi; ponovo se začu kad je, opet okrenut leđima, podigao kalež. Sveštenik se spremao da izgovori svetotajne reči kad se iznenada, razljučen mrmljanjem koje je remetilo mir u crkvi, okrenuo ka vernicima s gnevom na licu.

– Psi! – viknu. Pri kletvi isprska pljuvačkom sveti pehar. – Kakvo je to mrmljanje? Ućutite, krivoverni! Kleknite propisno da primite

Hrista, Boga jedinoga! Ti! – kažiprstom pokaza na jednog starca u trećem redu. – Uspravi se! Ne klanjaš se svome lažnom bogu. Gledajte! Dignite pogled kad vam se nudi presveta tajna!

Pogledom pokosi još dva Moriska pre no što nastavi. Potom muškarci i žene u tišini pristupiše da pojedu „lepinjicu“\*. Mnogi od njih bi nastojali da pšenično testo ovlaženo pljuvačkom drže u ustima kako bi ga kod kuće ispljunuli; svi Morisci, bez izuzetka, ispraće grlo grgoljenjem da bi se otarasili njegovih ostataka.

Ljudi napustiše crkvu pošto su blagosiljani mirom; hrišćani ga pobožno primiše, a velika većina se podrugivala krsteći se naopako, potvrđujući ćutke jedinstvenost Boga, te ismevajući Trojstvo koje su morali prizivati kad su činili znak krsta. Morisci se požuriše da se vrate kućama kako bi pljunuli lepinjicu. Malobrojni seoski hrišćani se okupiše na razgovor pred crkvenim ulazom ne obraćajući pažnju na uvrede što su njihova deca dovikivala starici koja je napokon pala s lestava i ležala na tlu, skvrčena i utrnula, plavičastih usana i teško dišući. U hramu sveštenik i njegovi pomoćnici produžiše kaznu pokajniku neprestano ga koreći za krivicu dok su skupljali obredne predmete i nosili ih sa oltara u sakristiju.

\* Misli se na katoličku hostiju. (Prim. prev.)

## 2

Morisci uleteše u pobunu, to je tačno, no stari su ih hrišćani gurnuli u očajanje svojom bahatošću, lopovlukom i drskošću s kojom im otimaju žene. Čak se i sami sveštenici tako ponašaju. Pošto se čitavo jedno selo Moriska žalilo na svoga pastira, naređeno je da se utvrdi razlog žalbe. Vodite ga odavde, tražila je pastva... ili, ako ne, neka se oženi jer se sva naša deca rađaju s plavim očima kao što su njegove.

Franses de Alava, španski ambasador u Francuskoj, Filipu II, 1568.

**H**uviles je bilo glavno mesto u srezu koji je brojao dvadesetak sela rasutih po vrletnim padinama Sijera Nevade. Od sve njegove zemlje, četvrtina marhala\* se navodnjavala, a ostatak je bio suv. Gajili su se žito i ječam; više od četiri hiljade marhala bilo je pod vinovom lozom, maslinama, smokvama, kestenovima i orasima, a najviše pod dudovima, hranom za svilene bube, najvećim izvorom bogatstva u toj oblasti, iako svila iz Huvilesa nije imala ugled koji je uživala ona iz drugih srezova Alpuharasa.

Na tim brdima, na više od hiljadu lakata nadmorske visine, trpejljivi i radni Morisci su obrađivali i najnepristupačniji komad zemlje koji je mogao dati imalo žita. Planinski obronci na kojima nije bilo stenja stepenasto su se pružali preko terasica uglavljenih i na najskrovitijim mestima. Tog dana, pošto je sunce već dobro odskočilo, s jedne od tih zaravni vraćao se u Huviles mladi Ernando Ruis,

\* Mera od 441,75 m<sup>2</sup>. (Prim. pisca.)



momčić od četrnaest godina, tamnokestenjaste kose, mada kože dosta bleđe od tamne, maslinastocrnpuraste svojih sunarodnika. Ipak, crte su mu ličile na crte ostalih Moriska gustih veđa, iako se među njima isticao krupnim plavim očima. Beše srednjeg stasa, vitak, okretan i žilav.

Upravo je obrao poslednje masline s jednog starog drveta koje je odoljevalo planinskoj hladnoći i očuvalo se iskrivljeno tik uz zaravan na kojoj je raslo žito. Brao je rukom. Uspentrao se na drvo – nije ga mlatio motkom – pa je ubrao čak i masline koje su još uvek imale ljubičaste prelive. Sunce je mlačilo rezak vazduh sa Sijera Nevade. Voleo bi da je mogao ostati da oplevi korov, pa posle da ode na drugu parcelu gde je, pretpostavljao je, skromni Hamid verovatno okopavao ono malo zemlje što je imao. Na terasama, kad bi njih dvojica bili sami, radili na zemlji ili obilazili planinu u potrazi za dragocnim travama od kojih je čovek spravljao svoje lekarije, on ga je zvao Hamid umesto Fransisko, što mu je bilo hrišćansko ime kojim su ga krstili. Većina Moriska koristila je dva imena: hrišćansko i, u svojoj zajednici, muslimansko. Ernando je, međutim, bio samo Ernando, iako su mu se u selu često rugali zovući ga „Nazarećanin“.

Momčić nagoniski uspori hod setivši se tog nadimka. Nije on bio nikakav Nazarećanin! Šutnu zamišljeni kamen i nastavi ka svojoj kući, na obodu sela, na mestu gde su imali dovoljno prostora da sagrade štagalj i smeste šest mazgi kojima je njegov očuh prevezio robu po putevima Alpuharasa, i još jednu, sedmu, Stâru, njegovu miljenicu.

Biće gotovo godinu dana kako je majka morala da mu objasni zašto ima takav nadimak. Jednog jutra, u zoru, pomagao je očuhu Brahimu – Hoseu za hrišćane – da upregne mazge. Pošto je obavio svoj posao, pozdravio se sa Starom nežno je potapšavši po vratu, kad ga snažan udarac po desnom uvu obori na tlo nekoliko koraka dalje.

– Pseto nazaretsko! – dreknu Brahim, stojeći razjaren. Dečak protrese glavom da dođe k sebi i prinese ruku uvu. Učini mu se da iza očuha vidi majku kako nestaje pognute glave i ulazi u kuću. – Loše si stavio potrbušnjak toj životinji! – grmeo je čovek pokazujući na jednu mazgu. – Hoćeš li da se na putu odere i da ne može da tegli? Ti si običan nazaretski nesposobnjaković – pljunu ga – hrišćansko kopile.

Ernando puzeći pobeže od očuhovih nogu i sakri se u jedan kutak štaglja, u seno, s glavom među kolenima. Čim je topot kopita stoke

objavio Brahimov odlazak, njegova mati Ajša, ponovo dođe u štagalj i krete ka njemu s limunadom u ruci.

– Boli li te? – upita ga saginjući se i milujuć ga po kosi.

– Majko, što me svi zovu Nazarećanin? – zajeca dižući glavu s kolena. Ajša sklopi oči pred sinovljevim licem oblivenim suzama. Htede da ih upije milovanjem, ali Ernando okrete glavu. – Zašto? – bio je uporan.

Ajša duboko uzdahnu, pa pristade i sede na pete, na slami.

– U redu, već si dovoljno veliki – popusti tužno, kao da će joj ono što će učiniti biti grdno teško. – Treba da znaš da me je pre četrnaest godina, jednu više nego što sad imaš, silovao sveštenik u selu u kome sam živela kao dete, u almerijskoj aherkiji...\* – Ernando se trgnu i prestade da jeca. – Jeste, sinko. Vikala sam i borila se, kako naš zakon nalaže, ali malo sam mogla da učinim pred snagom tog razvratnika. Spopao me je daleko od sela, u polju, pre podne. Bio je sunčan dan – sećala se s tugom. – Bila sam samo devojčica! – odjednom uzviknu. – Strgnuo mi je košulju jednim potezom. Oborio me i...

Pre no što će nastaviti, žena se vrati u stvarnost i suoči sa sinovljevim širom otvorenim očima uprtim u nju.

– Ti si plod te uvrede – procedi. – Zato... zato te zovu Nazarećanin. Jer ti je otac bio hrišćanski pop. Ja sam kriva...

Majka i sin su se gledali dugo. Suze ponovo potekoše dečakovim licem, ali ovoga puta od drukčijeg bola; Ajša se borila sa sopstvenim plačem dok ne shvati da je nemoguće da se suzdrži. Onda pusti čašu limunade da padne i ispruži ruke ka sinu koji se prvi u njen zagrljaj.

Čak i kad je mlađana Ajša spasla čast svojim povicima, čim je trudnoća postala vidljiva, njen otac, skromni moriski mazgar, svestan da neće moći da izbegne sramotu, potrudi se bar da nađe način da joj ne prisustvuje. Pronašao je rešenje u Brahimu, mladom i naočitom mazgaru iz Huvilesa, s kojim se često sretao na putevima i kome predložio brak sa svojom kćeri u zamenu za dve mazge u miraz: jednu za devojkicu, a drugu za stvora koga je nosila u utrobi. Brahim se mislio, ali beše mlad, sirotan i trebale su mu životinje. Osim toga, ko zna hoće li se to stvorenje uopšte roditi. Možda neće preživeti prve mesece

\* Reč arapskog porekla (*al-Sharqiyya*), odnosi se na pučka predgrađa van urbanog prostora opasanog zidinama i smatranog otmenijim. (Prim. prev.)

svoga života... Na toj negostoljubivoj zemlji mnoga su deca umirala u najranijem detinjstvu.

Mada mu je pomisao na to da je devojkicu silovao hrišćanski sveštenik bila odvratna, Brahim prihvati nagodbu i odvede je sa sobom u Huviles.

No protivno Brahimovim željama, Ernando se rodio jak i s plavim očima kao u popa koji mu je silovao majku. I preživeo je detinjstvo. Okolnosti njegovog porekla išle su od usta do usta, pa ako se selo i smilostivilo nad silovanom devojkicom, nije nad nezakonitim plodom obeščašćenja; taj prezir je rastao s pažnjom koju su dečaku poklanjali gospodin Martin i Andres, čak većom od one prema hrišćanskoj deci, kao da su hteli da kopile jednog sveštenika spasu uticaja Muhamedovih sledbenika.

Poluosmeh s kojim je Ernando izručio majci masline nije uspeo da je zavara. Nežno ga je pomilovala po kosi, kao i uvek kad bi predosetila njegovu tugu, a on ju je pustio, čak i u prisustvu svoje četvoro polubračice i sestara: malo je bilo prilika u kojima je majka mogla da mu iskaže prisnost, a sve su listom bile u očuhovom odsustvu. Brahim se bez dvoumljenja pridružio odbojnosti zajednice Moriska; njegova mržnja prema Nazarećaninu plavih očiju, miljeniku hrišćanskih sveštenika, pojačavala se kako mu je žena Ajša, radala zakonitu decu. U devetoj godini isteran je u štagalj, s mazgama, a obedovao je u kući samo kad očuh nije bio tu. Ajša je morala da popusti suprugovim željama, pa se odnos majke i sina odvijao kroz nežne izraze lica nabi-jene značenjem.

Toga dana ručak je bio spreman i četvoro polubračice i sestara čekalo ga je da se vrati. Čak je i najmlađi Musa, četvorogodišnjak, pravio strogo lice u njegovom prisustvu.

– U ime blagog i milostivog Boga – pomoli se Ernando pre nego što je seo na tlo.

Mali Musa i njegov tri godine stariji brat Akil učiniše isto i sva trojica pravo iz činije stadoše prstima da uzimaju komadiće hrane koju im je spravila mati: jagnjetinu s mesnatim delovima čičkovog lista na zejtinu, s nanom i korijanderom, šafranom i sirćetom.

Ernando skrenu pogled ka majci, koja ih je gledala oslonjena na zid male i čiste prostorije koju su koristili kao kuhinju, trpezariju i privremenu spavaću sobu za njegovu polubračicu. Raisa i Zahara, dve polusestre, stajale su kraj nje čekajući da muškarci završe s jelom, pa da onda jedu i one. Žvakao je komad jagnjetine i osmehivao se majci.

Posle jagnjetine s čičkom, Zahara, njegova jedanaestogodišnja polusestra, donese sahan sa suvim grožđem, ali Ernando nije imao vremena da prinese ustima nijedno zrno: prigušen, udaljen topot natera ga da podigne glavu. Polubračica primetiše taj pokret i presta-doše s jelom motreći ga; nijedan od njih dvojice nije bio u stanju da toliko unapred predvidi povratak mazgi.

– Stâra! – viknu mali Musa kad su svi začuli mazgu.

Ernando stisnu usne pre no što se okrenuo ka majci. To su kopita Stâre, izgledalo je da mu ona potvrđuje pogledom. Onda pokuša da se osmehne, ali izraz se pretvori u tužnu grimasu, onakvu kakvu napravi i Ajša: Brahim se vraćao kući.

– Hvaljen Alah – pomoli se da okonča obed i podiže se u nelagodi.

Napolju ga je strpljivo čekala Stâra, suva i ispijena, prekrivena ranama i bez orme.

– Dođi, Stâra – zapovedi joj Ernando, pa krenu s njom u štagalj.

Nepravilan topot sitnih kopita pratio ga je dok je obilazio kuću. Kad su bili u štaglju, baci joj malo sena i pomilova je nežno po vratu.

– Kako je bilo na putu? – šapnu joj dok je pregledao novu ranu, koju nije imala pre odlaska.

Nekoliko trenutaka ju je posmatrao kako jede pre nego što potrča uz brdo. Očuh ga sigurno već čeka, skriven, daleko od puta koji je vodio u Uhihar. Dugo je trčao preko polja, pazeći da ne sretne nekog hrišćanina. Izbegavao je posejane zaravni i svako drugo mesto gde bi neko nešto mogao da radi, čak i u to doba. Gotovo bez daha stiže na stenoviti deo kome se teško prilazilo, nad provalijom, i odatle nasluti Brahimove obrise. Beše visok, jak, bradat čovek, sa zelenom kapom širokog oboda i plavim ogrtačem do pojasa ispod koga su se pomaljali nabrani skuti do polovine butina; noge mu behu gole, a kožne cipele vezane remenjem. Početkom godine, kad stupe na snagu novi zakoni, Brahim, kao i svi Morisci u granadskom kraljevstvu, moraće tu odeću zameniti hrišćanskom. Za pojasom, prkoseći važećoj zabrani, blistao je jatagan.

Iza Moriska, jedna za drugom – jer čak ni u paru nisu mogle da stanu na taj uski stenoviti ispust – stajalo je šest natovarenih mazgi. Po zidovima klanca nazirali su se ulazi u male pećine.

Kad napokon ugleda očuha, Ernando uspori. Strah koji je uvek osećao u njegovoj blizini pooštri se. Kako će ga ovom prilikom dočekati? Poslednji put ga je ošamario zato što je zakasnio, iako mu je trčao u susret ne zastajkujući.

– Zašto staješ? – drao se Morisko.

Ubrzao je poslednje korake koji su ih delili nagoni se skupivši dok je prolazio kraj njega. Nije izbegao jak udarac u potiljak. Zatetura se dok ne stiže do prve mazge i stade na ulaz jedne pećine skliznuvši postrance između stene i mazgi; čutke otpoče da unosi robu koju je očuh skidao s mazgi.

– Ovaj zejtin je za Huana – upozori ga predajući mu jedan ćup. – Ajsara! – viknu i muslimansko ime uočivši kod posinka nedoumicu. – A ovaj drugi za Farisa.

Ernando je sređivao robu u pećini trudeći se da zapamti imena njenih vlasnika. Kada su mazge bile napola rasterećene, Brahim krenu putem ka Huvilesu, a dečak ostade na ulazu u pećinu prelazeći pogledom po širini prostranstva koje mu je pucalo pred nogama sve do planine Kontravijese. Nije to trajalo dugo: odveć dobro je poznavao taj predeo. Uđe u pećinu i pozabavi se razgledanjem robe koju su upravo sakrili, kao i mnogo čega drugog što je već bilo unutra. Stotine pećina u Alpuharasu pretvorile su se u skladišta u kojima su Morisci krili svoja dobra. Pre nego što bi se smrklo, vlasnici proizvoda bi prošli tuda da uzmu ono što im treba. Svako je putovanje bilo isto. Pre nego što dođe u Huviles, odakle god da dolazi, očuh bi pustio Stâru naređujući joj da ide kući. „Poznaj Alpuharas bolje nego iko. Čitav sam život proveo po ovim drumovima, a ipak me je ponekad spasavala iz teškog položaja“, imao je običaj da kaže mazgar. To je bio znak: Stâra bi stizala u Huviles sama, a Ernando bi smesta žurio da se nađe sa očuhom kod pećina. Tamo bi ostavljali polovinu robe, tako da su se visoki nameti koje je očuh morao da plati na svoju zaradu smanjivali takođe na polovinu. Kupci su, opet, u tom ili u drugim sličnim procepima činili isto s mnogim vrstama robe koju su preuzimali od Ernanda pre nego što bi otišli za Huviles. Nebrojani skupljači desetaka i prvenaca, ili nadzornici koji su naplaćivali globe i kazne,

običavali su da ulaze u kuće Moriska da naplaćuju i zaplenjuju sve što bi u njima pronašli, čak i ako bi to svojom vrednošću prevazilazilo dugovanje. Posle toga nisu podnosili račune o ishodu dražbe, pa su Morisci tako gubili svoju imovinu. Sijaset žalbi je zajednica uputila gradonačelniku Uhihara, biskupu, pa čak i granadskom kraljevskom namesniku, no sve su one padale u vreću bez dna, a hrišćanski ubirači su ih i dalje nekažnjeno potkradali. Zato su svi pribegavali postupku koji je smislio Brahim.

Sedeći leđima oslonjen na zid pećine, Ernando polomi jednu suhu grančicu pa se poigra s delićima; pred njim je bilo dugo čekanje. Osmotri nagomilanu robu i u sebi priznade neophodnost tih obmana; kad ne bi tome pribegavali, hrišćani bi ih oterali u najgoru bedu. Takođe je pomagao u sakrivanju desetka u stoci, u kozama i ovcama. Mada ga je zajednica odbacila, baš on je bio izabran za saučesnika. „Nazarećanin“, izložio je jedan stari Morisko, „zna da piše, čita i računa.“ Tako je bilo: odmalena se za njegovo obrazovanje pobrinuo crkvenjak Andres a Ernando se pokazao kao dobar đak. Bilo je neophodno dobro znati računicu da bi se prevario skupljač desetka na stoku koji bi se pojavio svakog proleća.

Ubirači su zahtevali da se životinje skupe na jednoj zaravni i da obavezno prođu u redu jedna po jedna kroz uzan prolaz od drvenih trupaca. Od svakih deset životinja, jedna je bila za Crkvu. Morisci su pak navodili da stada od trideset ili manje životinja ne moraju da podležu desetku i da odgovarajuća dažbina treba da se ograniči na nekoliko maravedija.\* Tako su, kad bi došao trenutak, zajedničkim sporazumom delili stada na skupine od trideset ili manje grla, što beše smicalica koja je posle iziskivala veliku računicu kako bi se ponovo sastavila prvobitna stada.

Međutim, cena svih tih obmana za Ernanda je bila previsoka. Dečak silovito hitnu o zid deliče grane koje je držao u ruci. Nijedan ne udari o kamen, nego svi padoše na tlo... Setio se popodneva kad beše izabran da sprovede prevaru.

– Mnogi od nas znaju da računaju – suprotstavio se jedan Morisko kad je Ernando predložen da prevari ubirača desetka u stoci. – Možda ne tako dobro kao Nazarećanin, ali...

\* Stari španski novac, trideset četvrti deo reala. (Prim. prev.)

– Ali svi oni, uključujući i tebe, imaju koze i ovce, a to bi moglo da izazove nepoverenje – bio je uporan starac koji je predložio dečakovo ime. – Ni Brahim, a još manje Nazarećanin, nemaju nikakvog interesa u stoci.

– A ako nas prijavi? – skoči treći. – Mnogo vremena provodi s popovima.

Među prisutnima zavlada tišina.

– Ne sekirajte se. To je moja briga – uveravao ih je Brahim.

Iste noći Brahim iznenadi posinka u štaglju dok je ovaj zbrinjavao mazge.

– Ženo! – grmnu mazgar.

Ernando se začudi. Očuh je bio na dva koraka od njega. Šta li je to loše uradio? Zašto zove njegovu majku? Ajša se pojavi na vratima štale i žurno krenu ka njima dvojici otirući ruke o krpju koju je nosila kao kecelju. Kako priđe, čak pre nego što uspe da išta pita, Brahim se okrete oko sebe i ispružene ruke udari nadlanicom Ajšu po licu tako strašno da se ova zatetura. Iz ugla usana curnu joj mlazić krvi.

– Jesi li video? – progundā Ernandu. – Sto ovakvih će ti mati dobiti bude li ti palo na pamet da popovima ispričaš išta o muvanjima u pećinama ili sa stokom.

Ernando je proveo celo popodne u pećini, sve dok malo pre mraka ne stiže i poslednji Morisko. Napokon je mogao da siđe u selo da se pozabavi mazgama; trebalo im je lečiti ozlede i proveriti u kakvom su stanju. Tamo gde je spavao, u jednom skrovitom kutku štale, pronađe činiju s kašom i limunadu te se dobro založi. Završi sa životinjama i brzinom strele napusti štagalj.

Pljunu kad je prolazio ispred malih drvenih kućnih vrata. Njegova polubrača i polusestre smejali su se unutra. Očuhova glasina je nadjačavala graju. Raisa ga je videla kroz prozor i uputila mu kratak osmeh: jedino je ona katkad imala milosti prema njemu, iako su čak i ta škrto pokazana osećanja, kao i Ajšina, morala doći iza Brahimovih leđa. Ernando lako pruži korak, pa potrča prema Hamidovoj kući.

Morisko, udovac, mršav i propao, spečen od sunca i ćopav na levu nogu, živeo je u kolibi sto puta popravljanoj bez velikog uspeha. Iako

mu nije znao godine, Ernandu se činilo da je jedan od najstarijih u selu. Mada su vrata bila otvorena, Ernando kucnu tri puta.

– S mirom – odgovori Hamid na treće kucanje. – Video sam Brahima kad se vratio u selo – dodade kad je momčić prešao preko praga.

Prostoriju koja je bila čitav Hamidov dom osvetljavala je uljana lampa koja se dimila, a uprkos popucalim zidovima i mlazićima koja je prodirala s ravnog krova, soba je bila prijatna i čista kao i sve sobe u kućama Moriska. Ognjište je bilo ugašeno. Jedini prozorčić na kolibi bio je zatvoren da se gornja greda ne bi urušila. Dečak klimnu i sede na tlo kraj njega na neki pohaban jastuk.

– Jesi li već molio?

Ernando je znao da će ga to pitati. Znao je i koje će mu biti sledeće reči: „Jacija namaz...“

–...jedina je koju možemo donekle sigurno moliti – uvek je ponavljao Hamid – jer hrišćani spavaju.

Ako se Andres zalagao da ga poduču hrišćanskim molitvama, sabiranju, čitanju i pisanju, kukavni Hamid, u selu poštovan kao ulema, činio je isto kad je reč bila o muslimanskom verovanju i nauku; naložio je sebi taj zadatak od kada su Morisci odbacili svešteničko kopile, kao da se nadmetao s hrišćanskim crkvenjakom i čitavom zajednicom. Terao ga je da se moli i na terasama, krišom od nametljivih pogleda, ili su jednoglasno kazivali sure dok su se šetali planinom u potrazi za lekovitim travama.

Pre nego što je odgovorio Hamidu na pitanje, ovaj ustade. Zatvori i zamandali vrata, pa se potom obojica ćutke svukoše. Voda je već bila spremna u čistim činijama. Postaviše se u pravcu Meke i Ćabe.

– O Bože, Gospode moj! – zazva Hamid dok je zaranjao ruke u činiju i prao ih tri puta. Ernando mu se pridruži u molitvi i učini isto nad svojom činijom. – S pomoću tvojom sačuvaću se gadosti i zloće prokletog šejtana...

Zatim pristupiše pranju tela kako je trebalo po propisu: zapraše stidne delove, ruke, nos i lice, desnu i levu ruku od vrhova prstiju do lakata, glavu, uši i stopala do gležanja. Svako pranje propratiše odgovarajućom molitvom, iako je Hamid tu i tamo puštao da mu se glas pretvori u gotovo nećujno mrmljanje. Beše to ulemin znak da mu prepušta vođenje molitve; dečak se osmehivao, pa su obojica nastavljali obred s pogledom koji je bludeo prema Ćabi.

–...da mi na Sudnji dan predaš... – moljaše glasno dečak.  
 Poluzatvorenih očiju, Hamid je zadovoljno odobravao i ponovo se pridruživao litaniji:  
 –...moj zapis u moju desnu ruku i da me valjano i lagano zbrineš...  
 Posle pranja započeše jaciju klanjajući se dvaput, saginjući se da rukama dodirnu kolena.  
 – Hvaljen Alah... – otpočeše u jedan glas da mole. U trenutku kad padoše ničice, dok su klečali na jedinoj prostirci koju je Hamid imao, dodirujući čelom i nosom tkaninu i s rukama pruženim napred, na vratima odjeknu kucanje.  
 Obojica zanemeše, ukočivši se na prostirci.  
 Kucanje se ponovi. Ovoga puta jače.  
 Hamid se trže i okrenu se licem dečaku da bi susreo pogled njegovih plavih očiju, koje su se sjajile pri svetlosti sveće. „Žao mi je“, činilo se da mu govori. On je već bio star, ali Ernando...  
 – Hamide, otvori! – začu se u noći.  
 Hamide? Uprkos bogaljastoj nozi, Morisko se u skoku nađe kod vrata. Hamide! Nijedan ga hrišćanin ne bi tako pozvao.  
 – S mirom.  
 Posetilac zateče Ernanda dok je još klečao na prostirci oslonjen na nožne palčeve.  
 – S mirom – pozdravi ga neznanac, nizak čovek tamne kože, spečen od sunca i poprilično mlađi od Hamida.  
 – Ovo je Ernando – predstavi ga Hamid. – Ernando, ovo je Ali iz Orhive, suprug moje sestre. Šta te dovede ovamo u ovaj čas? Daleko si od kuće. – Umesto odgovora, Ali bradom pokaza na Ernanda. – Dečko je od poverenja – umiri ga Hamid – uveri se sâm.  
 Ali osmotri Ernanda dok je ovaj ustajao i klimnu glavom. Hamid pokaza zetu da sedne, a onda to učini i on: Ali sede na prostirku, Hamid na pohabani jastuk.  
 – Donesi sveže vode i suva grožđa – zatraži od Ernanda.  
 – Krajem godine biće novi svet – najavi Ali svečano, ne čekajući da dečak izvrši nalog.  
 Činijica s jedva dvadesetak zrna suvog grožđa koju Ernando spusti između dva muškarca mogla je da bude samo ishod milostinje koju je selo davalo ulemi; ponekad bi mu on sam doneo poklone od svoga očuha, koga niko nije smatrao baš darežljivim.

Hamid je klimnuo na zetove reči u trenutku kada je Ernando zauzeo mesto na jednom krajičku prostirke.  
 – Čuo sam – dodade.  
 Ernando ih je radoznalo posmatrao. Nije znao da Hamid ima rođake, ali nije bilo prvi put da čuje te reči: njegov očuh je neprestano ponavljao istu rečenicu, naročito po povratku s putovanja u Granadu. Crkvenjak Andres objasnio mu je da je to zbog stupanja na snagu novog kraljevskog službenog dejstva, koje će prisiliti Moriske da se oblače kao hrišćani i da napuste upotrebu arapskog jezika.  
 – Već se desio jedan neuspeli pokušaj na Veliki četvrtak ove godine – nastavi Hamid – po čemu bi sada bilo drukčije?  
 Ernando nakrivi glavu. Šta to govori Hamid? Na koji je neuspeli pokušaj mislio?  
 – Ovoga puta će ispasti dobro – tvrdio je Ali. – Prethodnom prilikom planovi za pobunu širili su se od usta do usta u Alpuharasu. Tako ih je otkrio markiz od Mondehara, pa su se oni iz Albajsina\* povukli.  
 Hamid ga podstaknu da nastavi. Ernando se uspravi čim ču reč „pobuna“.  
 – U ovom slučaju je odlučeno da oni iz Alpuharasa ne saznaju šta će se dogoditi dok ne dođe trenutak da se zauzme Granada. Morisci iz Albajsina su dobili tačna uputstva, a ljudi iz doline i iz ravnica Lekrina i Orhive sastali su se tajno. Oženjeni su se pobrinuli da regrutuju oženjene, neoženjeni neoženjene, a udovci udovce. Ima više od osam hiljada muškaraca spremnih da napadnu Albajsin. Tek onda će se javiti onima iz Alpuharasa. Računa se da će u celoj oblasti moći da se naoruža sto hiljada ljudi.  
 – Ko ovoga puta stoji iza pobune?  
 – Sastanci se održavaju u kući jednoga voskara iz Albajsina po imenu Adelet. Prisustvuju im oni koje hrišćani zovu Ernando el Sager, subaša iz Kadijara, Dijego de Lopes iz Mesina de Bombarona, Migel de Rohas iz Ujihara, a takođe i Faras ibn Faras, El Tagari, Mofaris, Alatar... Uz njih ima i dosta hajduka... – nastavi Ali.  
 – Ne verujem baš sasvim tim odmetnicima – prekinu ga Hamid.  
 Ali slegnu ramenima.

\* Deo Granade, ime je dobio po tome što u arapskom reč označava četvrt smeštenu na padini. (Prim. prev.)

– Dobro znaš – pravdao ih je – da su mnogi od njih bili prisiljeni da žive u planini. Nama ništa ne rade! I ti sâm bi im se pridružio da...  
 – Ali izbegnu da pogleda beskorisnu Hamidovu nogu. – Većina se dala u odmetništvo zbog istih nepravdi koje su i tebi učinjene.

Ali ostavi rečenicu da visi u vazduhu čekajući odgovor svog šuraka. Hamid se u tih nekoliko sekundi prepusti letu sećanja, pa nabra usta u znak odobravanja.

– Kakve neprav...? – skoči Ernando, ali učuta pred odsečnim pokretom ruke kojim je Hamid dočekaio njegovo uplitanje.

– Koji će se hajduci sastati? – upita zatim ulema.

– Partal iz Narile, Nakos iz Nigvelesa, Senis iz Berčula. – Hamid je slušao zamišljenog izraza lica, a Ali je bio uporan: – Ovoga puta je sve proučeno: oni iz Albajšina u Granadi spremni su za novogodišnji dan. Čim se podignu, osam hiljada njih van Granade poći će u juriš... poći ćemo u juriš na zidine Alhambre iz pravca Heneralifa.\* Upotrebićemo sedamnaest merdevina koje se već izrađuju u Uhiharu i Kentaru. Ja sam ih video: napravljene su od trščane užadi, jake i otporne, s debelim drvenim prečkama po kojima se istovremeno mogu penjati tri čoveka. Moraćemo da se nosimo po turskom adetu kako bi hrišćani mislili da imamo berbersku ili sultanovu pomoć. Na tome rade žene. Granada nije spremna za odbranu. Povratićemo je na isti onaj dan na koji se predala kastiljanskim kraljevima.

– A kad zauzmemo Granadu?

– Pomoći će nam Alžir. Pomoći će nam Veliki Turčin. Obećali su. Španija ne može da podnese novi rat, ne može da se bori na novim mestima jer to već radi u Flandriji, u Indijama\*\* i protiv Berbera i Turaka. – Ovom prilikom Hamid podiže pogled ka tavanici. „Hvaljen Alah“, promrmlja. – Ispuniće se predskazanja, Hamide! – uzviknu Ali. – Ispuniće se!

Prostorijom zavlada tišina narušena samo isprekidanim Ernandovim disanjem. Dečak je lako drhtao i neprestano šetao pogledom od jednog do drugog čoveka.

\* Heneralife su kraljevski vrtovi u neposrednoj blizini Alhambre. (Prim. prev.)

\*\* Naziv za prve američke zemlje koje je otkrio Kolumbo očekujući da stigne u Indiju, a ne da otkrije novi kontinent. (Prim. prev.)

– Šta hoćete da uradim? Šta mogu da učinim? – upita odjednom Hamid. – Čopav sam...

– Budući neposredni potomak dinastije Nasrida, moraš da učestvuješ u zauzeću Granade kao predstavnik naroda kome je ona oduvek pripadala i kome treba i dalje da pripada. Tvoja sestra je spremna da ti se pridruži.

Pre nego što je Ernando gotovo skočivši na noge ponovo postavio pitanje, Hamid se okrenu ka njemu, klimnu glavom i pruži ruku do njegove podlaktice; pokret je tražio strpljenje. Dečak opet sede na prostirku, ali njegove ogromne plave oči nisu uspevale da skrenu pogled sa skromnoga uleme. Bio je potomak Nasrida, kraljeva Granade!